

ความสำคัญของปัญญาในพุทธศาสนาเถรวาท

The importance of wisdom in Theravada Buddhism

กิจชัย วงศ์ราช, พระแสงธรรม สุปญโญ

Kijchai Wongrach, Phrasaengdharma Subaño

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chiang Rai Monastic College

ณัฏฐวินนท์ แสงศรีจันทร์

Natchawinont Saengsrirachan

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

Ubon Ratchathani University

Corresponding Author, E-mail: kijandnok@gmail.com

บทคัดย่อ

ปัญญาคืออัตลักษณ์สำคัญในพุทธศาสนาเถรวาท ปัญญามีความสำคัญต่อมวลมนุษยชาติในโลกนี้ ต่อการเรียนรู้ การประกอบอาชีพ การบริหารจัดการบ้านเมือง เหล่าสัตว์ที่ตายไป ผู้ที่จะตรัสรู้ ปัญญาเป็นเครื่องวัดระดับการเรียนรู้ของคน (IQ) สมบัติเงินทองที่เจริญพอกพูนยังไม่เท่ากับปัญญาเจริญงอกงาม ความเสื่อมแห่งญาติและโศกไม่เท่ากับความเสื่อมแห่งปัญญา แสงสว่างที่มีอยู่ในโลกนี้ ยังไม่เท่าแสงสว่างแห่งปัญญา

คำสำคัญ: ความสำคัญ, ปัญญา, พุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

Wisdom is an important identity in Theravada Buddhism. Wisdom is important to mankind in this world, learning, making a career, administration of the country, dead animals, those who are enlightened. Wisdom is a measure of a person's learning level (IQ). Growing wealth is not equal to growing wisdom. The loss of kin and wealth is not equal to the loss of wisdom. The light in this world is not as bright as the light of wisdom.

Keyword: Importance, Wisdom, Theravada Buddhism

บทนำ

พุทธศาสนาหากไม่มีเรื่อง“ปัญญา”เป็นเรื่องสำคัญปรากฏอยู่ในเนื้อหาของหลักธรรมทุกหลักธรรมทั้งทางตรงและทางอ้อมของการประกาศพระศาสนาของพระพุทธเจ้า แก่ชาวโลกทั้งหลายที่เป็นนักบวช นักคิด ฆราวาสผู้ครองเรือนนักแสวงหาความหลุดพ้น นับตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงสมัยปัจจุบันที่เป็นสังคมเจริญด้วยปัญญาประดิษฐ์แล้วไซ้ร้ คงไม่ได้ความสนใจใฝ่ใจทำทหายและออกแสวงหาคำตอบทางออกชีวิตของบุคคลเหล่านั้น ให้บ่่ายหน้าเข้ามาสู่พุทธศาสนาเป็นแน่แท้ ประหนึ่งเหล่าภมรออกแสวงหาอมวลบุปผาที่พรั่งพร้อมไปด้วยน้ำหวานในป่าใหญ่ลึก หนังสือคู่มือปัญญาในพระพุทธศาสนาเสนอไว้ว่า “พุทธศาสนาจึงได้ชื่อว่า เป็นศาสนาแห่งปัญญา” ซึ่งเป็นลักษณะที่โดดเด่นยิ่งของพุทธศาสนา ถือเป็นยอดธรรม ซึ่งไม่บังคับให้เชื่อไม่เอาศรัทธาเป็นใหญ่ นับเป็นลักษณะที่แตกต่างจากศาสนาอื่นๆ พุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาแห่งปัญญา” (สุรพล ไกรสรารุฒิ, 2552:1)

ศรัทธาที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา ศรัทธานั้นเองจะเป็นภัยต่อผู้ศรัทธา จุดมุ่งหมายของความรู้ความสำคัญการสอนเรื่องปัญญาในพุทธศาสนาเถรวาทนั้น คือการสอนให้มนุษย์รู้ เข้าใจ ความทุกข์ ที่เรียกว่าทุกขอรียสัจ 10 ประการ แล้วหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงด้วยหลักการที่เริ่มต้นให้มนุษย์ได้พึงกำหนดรู้เข้าใจทุกข์ (ปริณญะย) รู้เข้าใจทุกข์แล้ว (ปริณญะต) ให้พึงกำหนดละเหตุแห่งการเกิดทุกข์ (ปหาตพพิ) เมื่อละเหตุแห่งการเกิดทุกข์แล้ว (ปหาน) พึงกำหนดทำให้แจ้งในทุกข์นั้น (สจฺจิกตพพิ) เมื่อกำหนดทำให้แจ้งแล้ว (สจฺจิกต) พึงเจริญอบรมพัฒนาด้วยมคฺควิธ 8 (ภาเวตพพิ) เมื่อเจริญอบรมพัฒนาตามมคฺควิธ 8 ประการแล้ว จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชาและแสงสว่างก็เกิด (สุตตันตปิฎก, 2539: 593-594) กล่าวคือชื่อจักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา และแสงสว่าง นั้นล้วนแต่เป็นชื่อของปัญญาในพุทธศาสนาทั้งสิ้น การที่จะมนุษย์จะพ้นจากทุกข์ได้นั้นต้องอาศัยเครื่องมืออันสำคัญที่สุดคือการสร้าง “ปัญญา” เป็นสำคัญ ซึ่งความทุกข์ของมนุษย์ในปัจจุบันบางอย่างก็ไม่ต่างไปจากความทุกข์ของมนุษย์เมื่อครั้งพุทธกาล เมื่อมีทุกข์ก็ต้องการปัญญาเป็นเครื่องแก้ทุกข์เช่นเดียวกัน ปัญญาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญหรือคุณสมบัติที่สำคัญ ที่จะทำให้การดำเนินชีวิตในสังคมที่สัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ มีผลต่อกาย ใจ คุณสมบัติของปัญญาเปรียบได้กับแสงสว่างส่องทางชี้บอกทางให้แก่บุคคล (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2549, น.12) ซึ่งบุคคลควรได้รับการพัฒนาจนเกิดความรู้รอบรู้ รู้ดีรู้ชั่ว รู้เหตุผล รู้คิดรู้พิจารณา รู้ตามความเป็นจริง (พระ

ธรรมปิฎก, 2546: 22) ผู้มีปัญหาเปรียบดังผู้มีรัตนะ (ดวงแก้ว) (สุตตันตปิฎก, 67: 2539) เพราะปัญหามีคุณค่าที่ประเสริฐอย่างยิ่ง เปรียบเสมือนผู้มีทรัพย์อยู่ภายใน ไม่มีผู้ใดสามารถขโมยหรือช่วงชิงปล้นเอาไปได้ (พระธรรมปิฎก, 2546: 24)

คุณของพระพุทธเจ้า 9 ประการนั้น ประกอบด้วยหลักแห่งพระบิสุทธิดุคฺค พระมหากรุณาธิคุณ และพระปัญญาธิคุณปรากฏอยู่ชัดเจน แสดงให้เห็นว่าศาสนาของพุทธศาสนานั้น เป็นศาสนาที่อุดมเปี่ยมสมบูรณ์ด้วยปัญญาอันยิ่ง อันยิ่งกว่ามนุษย์ เทวดา มาร พรหมทั้งปวง ทรงมีปัญญารู้แจ้งแจ่มแจ้งธรรมแก่สรรพสัตว์ ทรงตรัสรู้ธรรมทั้งปวงโดยชอบด้วยพระองค์เอง ทรงเพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะได้แก่วิชา 3 และวิชา 8 มีอาสวกุศลญาณเป็นปัญญาที่ทำให้สิ้นอาสวะชั้นสูงสุด และทรงเป็นผู้รู้ผู้ตื่นผู้เบิกบานกล่าวคือเป็นผู้มีปัญญารู้เท่าทันในความเป็นจริงของสรรพสิ่ง พระพุทธคุณนี้หากพุทธสาวกเกิดความกลัว ขนพองสยองเกล้า จิตใจไม่สงบสุข ในป่าลึกกว้างใหญ่ ในเรือนว่าง ทรงสอนพุทธสาวกให้เจริญสาธยายพุทธคุณ จิตที่หวั่นไหวก็เกิดความสงบ สว่างทางปัญญา (สุตตันตปิฎก, 2539: 361)

ปัญญาในพุทธศาสนาเถรวาทมีความสำคัญต่อบุคคลในสังคมในโลกนี้ 2 ระดับด้วยกัน คือ 1) ปัญญามีความสำคัญแก่ชาวบ้านทั่วไปที่ยังอยู่ครองเรือน ทำมาหากินในอาชีพต่างๆ ราชา มหากษัตริย์ มหาอำมาตย์ ข้าราชการ แม่ทัพ ขุนพล เสนาบดี พ่อค้า ชวานา ไม่ว่าจะเป็นเพศสภาพใดชายหรือหญิงข้ามเพศ มีฐานเศรษฐกิจในสังคมอย่างไรตั้งแต่คนยากจนจนถึงมหาเศรษฐี ล้วนแต่ต้องใช้ปัญญาในการดำรงชีพประกอบการงานเรียกว่า โลกียปัญญา 2) ปัญญาของผู้เหนือโลก ที่หมดกิเลส พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่อไป เหนือกิเลสทั้งปวงมีโสดา โทสะ โมหะเป็นต้น เป็นปัญญาที่ก้าวพ้นรูปาวจรภูมิและอรูปราวจรภูมิเรียกว่า โลกุตตรปัญญา ในหนังสือคู่มือมนุษย์มีกล่าวถึงความหมายของปัญญาว่า “ปัญญาหมายถึง การฝึกฝนอบรมเพื่อทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องสมบูรณ์อย่างถึงที่สุดในสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง คนเราโดยปกติไม่สามารถรู้สิ่งต่างๆ ให้ถูกต้องตามความเป็นจริงได้ คือมักรู้ตามความเข้าใจของตนเองหรือตามสมมติกัน จึงไม่ใช่ความรู้จากความเป็นจริง ในทางพุทธศาสนาจึงมีระเบียบปฏิบัติที่เรียกว่า “ปัญญา” อีกส่วนหนึ่งเป็นส่วนสุดท้ายสำหรับฝึกฝนอบรมจิตใจให้เกิดความรู้แจ้งในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จิตที่รู้แท้เห็นจริงในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามความเป็นจริง ไม่มีอะไรขัดแย้งไปยิ่งกว่า ความรู้แจ้งที่เกิดจากปัญญา จิตที่เข้าถึงความว่างปราศจากกิเลสตัณหา เป็นจิตที่ประกอบด้วยปัญญาเป็นอย่างยิ่งคือจิตที่เข้าถึงนิพพาน ดังนั้นปัญญาจัดเป็นธรรมะที่สูงที่สุดในทางพระพุทธศาสนา” (พุทธทาสภิกขุ, 2534: 28)

ปัญญาในพุทธศาสนาเถรวาท

2.1 ความหมายของปัญญา

คำว่า “ปัญญา” เป็นคำบาลีเขียนเป็นคำภาษาไทยว่า ปัญญา เป็นคำนามมีรูปศัพท์สำเร็จมาจาก ป+ญ+ญา ที่มาของคำศัพท์ปัญญาคือ ป (ปะ) คำอุปสรรคแปลว่า ทัว, ข้างหน้า, ก่อน, ออก ญา ธาตุ ในอวโพรชนในอรรถแปลว่า “รู้” ในหมวด กิ ธาตุ ซ้อน ญ (ญะ) พยัญชนะตัวที่ 5 ใน จะ วรรคตามกฎเกณฑ์ของไวยากรณ์บาลีว่าด้วยการซ้อนพยัญชนะ) ดังนั้นปัญญาแปลได้ว่า รู้ทั่วรู้ถึง, รู้ล่วงหน้า, รู้ก่อน, รู้ก่อน ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้แสดงความหมายของปัญญาไว้ว่า “อะไรเป็นปัญญา คือปัญญาที่พึงเจริญ พึงยังประโยชน์ให้สำเร็จ คือวิปัสสนาญาณอันสัมปยุตด้วยกุศลจิตเป็นปัญญา อะไรชื่อว่าปัญญา ที่ชื่อว่าปัญญานั้นเพราะอรรถว่า รู้ชัด **ที่ชื่อว่ารู้ชัดคืออย่างไร** คือความรู้โดยประการต่างๆ พิเศษยิ่งกว่าอาการคือความหมายรู้และความรู้แจ้งจริง จริงอยู่ แม้สัญญาวิญญานและปัญญาจะเป็นความรู้ด้วยกันก็ตาม **แต่ทว่าสัญญา** เป็นสักแต่ความหมายรู้อารมณ์เช่นรู้จักว่าสีเขียว สีเหลือง เป็นต้น **วิญญาน** ย่อมรู้อารมณ์ว่าสีเขียว สีเหลือง เป็นต้นย่อมให้ถึงความแทงตลอดซึ่งลักษณะนั้นได้ด้วย **แต่ทว่า**ไม่อาจก้าวหน้าไปถึงความปรากฏแห่งมรรคได้ **ส่วนปัญญา** ย่อมรู้อารมณ์และให้ถึงความแทงตลอดซึ่งลักษณะด้วยอำนาจแห่งนัยดังกล่าวได้แล้ว ทั้งยังให้ก้าวหน้าไปถึงความปรากฏแห่งมรรคด้วย” (พระพุทธโฆสเถระ, 2546: 731) หนังสือพจนานุกรมพุทธศาสตร์มีความหมายของปัญญาว่า “ปัญญาแปลว่า ความรู้ทั่ว ปรีชาหยั่งรู้เหตุผล ความรู้เข้าใจชัดเจน ความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผลดีชั่วคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ ดำเนิน การทำให้ผลล่งพ้นปัญหา ความรอบรู้ในกองสังขารมองเห็นตามเป็นจริง” (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559: 96) หนังสือบาลีวันละคำมีคำนิยามว่า “ปัญญาจึงมีความหมายว่า รู้ทั่วถ้วนทั่วถึง, รู้ล่วงหน้า (คือรู้ว่าเหตุอย่างนี้จะเกิดผลอย่างไร ต้องการผลอย่างนี้ จะต้องทำเหตุอย่างไร) รู้ก่อนที่จะทำ รู้แล้วนำชีวิตออกจากทุกข์ออกจากปัญหาจนพ้นทุกข์ได้” (ทองย้อย แสงสินชัย, 2557: 100) สรุปได้ว่า ปัญญามีความสำคัญและลึกซึ้งต่อชีวิตในปัจจุบันและในโลกหน้าเบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตกดับไป หนังสือคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้นิยามความหมายของปัญญาได้อย่างชัดเจน ปัญญาทำให้แทงตลอดถึงมรรคญาณ แต่สัญญาและวิญญาน แค่เป็นเพียงสักว่ารับรู้อารมณ์ที่เกิดขึ้นแต่ไม่อาจนำพาไปถึงความหลุดพ้นได้ และปัญญาทำให้รู้เท่าทันในกองสังขารตามความเป็นจริงและปัญญานำพาชีวิตออกจากปัญหาและพ้นทุกข์ได้

2.2 การเกิดของปัญญา

ทุกสิ่งในโลกนี้มีบ่อเกิดหรือที่มาของการก่อเกิดเสมอ ล้วนแต่มีส่วนผสมเหตุปัจจัยทำให้เกิดขึ้นมา ไม่มีสิ่งใดเกิดเองได้ตามลำพังด้วยไม่มีเหตุปัจจัยทำให้เกิด ปัญญา ก็เช่นเดียวกัน อยู่เฉยๆ จะมีปัญญาเกิดขึ้นมาคงไม่ได้ เหมือนอย่างคำประพันธ์ที่ว่า “วิชาเหมือนสิ้นค้า อันมีค่าอยู่เมืองไกล ต้องยากลำบากไป จึงจะได้สิ้นค้ามา” การจะได้ปัญญาต้องออกเดินทางไปแสวงหา มาใส่ตน เหมือนออกไปค้าขายซื้อสินค้าจึงจะได้สินค้าและความมั่งคั่งกลับมา ในหนังสือพุทธธรรมฉบับปรับขยายได้อธิบายถึงเหตุเกิดปัญญาไว้ 3 ประการคือ

1) สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฟัง เป็นปัญญาที่คนทั่วไปจะพัฒนาขึ้นได้โดยไม่ต้องอาศัย สุตะคือเมื่อยังคิดเองไม่เป็น คิดไปไม่ถึงมองอะไรๆ ไม่ออกไม่เข้าใจ ก็ต้องมีผู้แนะนำสั่งสอนบอกให้ที่ท่านเรียกว่ากัลยาณมิตร อย่างพระพุทธเจ้าท่านผู้รู้ ครูอาจารย์แนะนำชี้แจงอธิบาย จึงเข้าใจถึงความจริงได้ในระดับหนึ่ง คุณสมบัติของผู้มีปัญญาจากการสั่งสมสุตะ ทำให้เป็นผู้มีความรู้มาก เป็นผู้คงแก่เรียน เป็นที่รักที่พอใจและเคารพของผู้อื่น เรียกผู้นั้นว่า “พหูสูต” ทรงสุตะ สั่งสมสุตะ เป็นผู้ได้ฟังมากซึ่งธรรมทั้งหลาย มีความงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ ทรงจำไว้ คล่องปาก ขึ้นใจแทงตลอดด้วยทิวัจฉิ (สุตตันตปิฎก, 2539: 155)

2) จินตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากจินตะ ได้แก่การรู้จักคิดคือ เมื่อได้ความรู้เข้าใจในสุตะ เกิดมีสุตมยปัญญาจากการเล่าเรียนสดับฟังแล้ว ก็ฝึกโยนิโสมนสิการให้มองเห็นรู้เข้าใจกว้างไกล ลึก รอบทั่วตลอดแยกโยงได้ ทำให้ก้าวหน้าต่อไปในการเข้าถึงความจริงและใช้ความรู้อย่างได้ผล ลักษณะการคิดแบบแยกคายนั่น ใน ขุททกนิกาย ธรรมบท ได้กล่าวไว้ว่า “จะเป็นผู้ที่มีความตรึกตรอง เพ่งพินิจเพราะผู้มีปัญญา เพ่งพินิจ แม้ชีวิตอยู่เพียงวันเดียว ประเสริฐกว่าผู้มีปัญญาทรมาน ไม่มีจิตตั้งมั่น ที่มีชีวิตตั้งอยู่ 100 ปี” (สุตตันตปิฎก, 2539: .65)

ปัญญาที่เกิดจากระบบการคิดตรึงตรองเป็นระบบการคิดวิเคราะห์ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ การคิดอย่างมีวิธี ถูกวิธี (อุบายมนสิการ) คิดถูกทาง (ปณณสิการ) คิดค้นหาสาเหตุ คิดอย่างมีเหตุผล (การณมนสิการ) คิดให้เกิดผล (อุปาทกมนสิการ) มี 10 วิธีในหนังสือพุทธธรรมฉบับขยายความแสดงไว้ดังนี้

(1) คิดแบบสาวหาเหตุหรือคิดแบบอิทัปปัจจยตา ซึ่งแยกย่อยออกเป็นคิดแบบปัจจัยสัมพันธ์และคิดแบบสอบสวน

(2) คิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ หรือสมัยใหม่เรียกคิดวิเคราะห์

(3) คิดแบบสามัญลักษณะ หรือคิดแบบรู้เท่าทันธรรมชาติ

(4) คิดแบบอริยสัจหรือคิดแบบแก้ปัญหา

(5) คิดแบบอรรถสัมพันธ์ เป็นการพิจารณาให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างหลักการกับความมุ่งหมาย

(6) คิดแบบคุณโทษและทางออก

(7) คิดแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียม

(8) คิดแบบปลูกเร้าคุณธรรม

(9) คิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน

(10) คิดแบบวิภาษวาท

ปัญหาที่เกิดจากการคิดนี้ เป็นปัญหาที่เกิดจากการพบเห็นเรื่องราวที่ประสบมาแล้ว คิดหาเหตุและผลด้วยปัญญาของตนเอง การคิดอย่างเป็นกระบวนการนี้ต้องใช้จิตที่เป็นสมาธิหรือจากการเพ่งพินิจ ด้วยกระบวนการคิดที่เป็นระบบ เป็นระบบคิดที่เป็นคุณสมบัติของจิตตมยปัญญา

3) ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการภาวนา คือการปฏิบัติบำเพ็ญทำให้เป็นให้มีขึ้นได้จริง โดยลงมือทำกับประสบการณ์ตรง หมายถึงปัญหาที่ต่อยอดจากสุตมยปัญญาและจิตตมยปัญญา คืออาศัยปัญญาสองอย่างแรก พัฒนาต่อไปด้วยการมโนการจนเกิดปัญญารู้จริงที่เป็นมรรคให้บรรลุผล (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2559: 61)

หากจะกล่าวถึงปัญญามีที่มาได้อย่างไรได้อีกในชีวิตของคนเรานั้น บางคนเกิดมาพร้อมกับความฉลาดปราดเปรื่อง เรียนได้หลากหลายภาษา เป็นอัจฉริยะในหลายๆ ด้าน บางอย่างไม่จำเป็นต้องเรียนแค่เห็นก็ทำได้ทันทีก็มี ปัจจุบันมีโรงเรียนเฉพาะทางสำหรับคนที่เกิดมามีอัจฉริยภาพทางการเรียนรู้สูงเกินกว่าปกติ ในพุทธศาสนากล่าวถึงจิตสะสมกุศลซึ่งแปลว่าความฉลาดไว้ในดวงจิตจำนวนมากในภพภูมิปัจจุบัน เมื่อหมดชีวิตลงไปกลับมาเกิดเป็นคนอีกภพชาติหนึ่ง ย่อมเป็นคนที่ไม่ค่อยพร้อมด้วยปัญญาง่ายต่อการเรียนรู้ เรียกว่าเป็นปัญญาในขั้นแรก คือปัญญาที่สำเร็จด้วยอำนาจแห่งกรรมเก่ามาแล้ว หนังสือปัญญาในพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงปัญญาชนิดนี้ว่า “**สชาติปัญญา**” เป็นปัญญาที่พร้อมมากับชาติกำเนิด เพราะการได้เกิดเป็นมนุษย์นี้มาด้วยอำนาจของกุศลกรรม กรรมที่เป็นกุศล คือเป็นกรรมที่กระทำด้วยด้วยความฉลาด “**กุศล**” แปลว่ากิจของคนฉลาด เมื่อ

บุคคลเป็นกิจของคนฉลาด ก็แปลว่าเป็นกรรมของคนมีปัญญานำให้เกิดมาเป็นมนุษย์ จึงได้มีปัญญาที่เป็นตัวความฉลาด อันสูงยิ่งกว่าอายตนะนี้มาแต่กำเนิด เพราะฉะนั้น มนุษย์เราจึงมีปัญญาที่เป็นตัวความรู้ทั่วถึง ที่เป็นตัวความฉลาดแต่กำเนิด” และอาจกล่าวได้ว่าปัญญาเกิดขึ้นจากการฝึกฝนและการพัฒนาตนเองและสามารถพัฒนาตนเองไปได้ตลอดอายุขัย จนกระทั่งเกิดปัญญารู้แจ้งในสรรพสิ่ง อันจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

2.3. ระดับของปัญญา

ปัญญาในพุทธศาสนาเถรวาทนั้น นอกจะมีบ่อเกิดของปัญญาอย่างเป็นขั้นเป็นตอนแล้วนั้น ความพิเศษสุดของปัญญาคือ ยังมีความละเอียดจัดระดับขั้นของปัญญาไว้อย่างชัดเจน นอกจากจะมีระดับโลกียสัมมาทิฐิและโลกุตตรสัมมาทิฐิแล้ว ยังมีปัญญาที่ละเอียดลงไปอีก หนังสือพุทธธรรม ฉบับขยายความกล่าวถึงระดับของปัญญาดังนี้

1) **ระดับวิญญาน** เป็นปัญญาที่เกิดขึ้นเมื่ออายตนะภายใน 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจกระทบหรือสัมผัสกับอายตนะภายนอก 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์เกิดการรับรู้ขึ้นมา ความรู้ระดับวิญญานนี้ เป็นความรู้ที่มีความบริสุทธิ์ เนื่องจากการรับรู้โดยตรงในระยะแรก ยังไม่มีการให้รายละเอียดหรือความหมายอะไร คือเมื่อตาเห็นรูป ก็เพียงว่าเห็นเท่านั้น แต่ไม่รู้ว่าเห็นรูปอะไร การเกิดขึ้นของความรู้ระดับนี้ ด้วยองค์ประกอบ 3 อย่างคือ อายตนะ (บ่อเกิด) อารมณ์ และจิต

2) **ระดับสัญญา** หมายถึงการจำได้หมายรู้ในเรื่องนั้นๆ จะมีความละเอียดกว่าปัญญาระดับวิญญาน ปัญญาระดับนี้เกิดขึ้นโดยอาศัยการเทียบเคียงระหว่างประสบการณ์เดิมหรือความรู้เก่ากับความรู้ใหม่ เป็นความรู้ต่อเนื่องจากความรู้ระดับวิญญานแบ่งออกเป็น 6 อย่าง ตามทางรับรู้คือ รูปสัญญา สัททสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โสณสัญญา ธรรมสัญญา ความรู้ระดับสัญญา คือกระบวนการเรียกเก็บรวบรวมและสะสมข้อมูลการเรียนรู้ที่เป็นวัตถุดิบสำหรับความคิด (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546: 129)

3) **ระดับทัญญู** หมายถึงปัญญาที่เป็นทรรศนะ แนวคิด หรือทฤษฎีต่างๆ ที่เกิดขึ้นหลังจากการฟัง การคิด ที่เป็นไปตามกระบวนการทางเหตุผลหรืออนุมาน ความรู้ระดับทัญญูนี้ ตามทรรศนะของพุทธปรัชญาแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ มิจฉาทัญญู ความเห็นผิดจากความเป็นจริงและสัมมาทิฐิความเห็นชอบเห็นตามเป็นจริง มีพุทธพจน์ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัมมาทิฐิคืออะไร คือความรู้ในทุกข์ ความรู้ในสมุทัย ความรู้ในทุกข์นิโรธ ความรู้ในทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทาเรียกว่าสัมมาทิฐิ” (สูตรตันตปิฎก, 2539: 266)

4) **ระดับอภิญญา** เป็นปัญญาที่เกิดขึ้นจากความสามารถพิเศษทางจิต โดยอาศัยการฝึกจิตให้มีพลัง ความรู้โดยไม่ต้องอาศัยประสาทสัมผัสใดๆ เป็นสิ่งที่สามารถรับรู้ได้โดยขึ้นกับกาลเทศะแต่อย่างใด การรับรู้เมื่อเกิดขึ้นสามารถที่จะรับรู้สิ่งต่างๆ ได้เกินวิสัยของมนุษย์ เป็นความรู้ยิ่ง เรียกอภิญญา

5) **ระดับญาณ** เป็นปัญญาที่เกิดขึ้นจากการหยั่งรู้สภาวะแห่งความจริงรอบยอดทั้งหลาย ตามความเป็นจริง เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นภายในตัวของผู้รู้เท่านั้น ผ่านการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ความรู้ระดับญาณ เรียกว่า วิปัสสนาญาณ (สุตตันตปิฎก, 2539: 1)

6) **ระดับตรัสรู้หรือสัมโพธิ** เป็นปัญญาความรู้ระดับญาณขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือเป็นปัญญาที่รู้ว่าตนหลุดพ้นจากสภาวะธรรมฝ่ายสังขตะทั้งปวง เมื่อได้บรรลุโลกุตตรธรรมก็รู้ว่าตนได้อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว กิจที่พึงทำก็ได้ทำเสร็จแล้ว ได้บรรลุถึงความเป็นอิสระจากโลกียธรรมทั้งมวลโดยสมบูรณ์ ปัญญาระดับนี้จะเกิดขึ้นได้ด้วยเงื่อนไข 3 ประการคือ ได้ปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 บริบูรณ์ด้วยดี 1 มีความรู้ระดับญาณเกิดขึ้นโดยสมบูรณ์ 1 เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้ง 5 ประการ 1 คือเปลี่ยนแปลงทางปัญญา เปลี่ยนแปลงทางคุณภาพจิต เปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ เปลี่ยนแปลงทางทัศนคติ และเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรม (บุญมี แท่นแก้ว, 2535: 55)

จากระดับของปัญญาทั้ง 6 ระดับนั้นทำให้เรารับรู้วาระระดับปัญญาทางพุทธศาสนาเถรวาทตามที่เสนอนั้นมีระดับขั้นไปจนถึงขั้นสูงสุด เมื่อจะจัดระดับวิเคราะห์แยกออกเป็นระดับให้กระชับเข้าอีก สามารถจัดเป็น 2 ระดับคือระดับวิญญาณ ระดับสัญญา ระดับทัญญู และระดับอภิญญาเป็น ปัญญาระดับโลกียธรรม ส่วนระดับอภิญญาข้อที่ 6 (อาสวักขยญาณ) และระดับตรัสรู้หรือสัมโพธิเป็น ปัญญาระดับโลกุตตรธรรม

ความสำคัญของปัญญา

“ปัญญา” มีความสำคัญต่อมนุษย์อย่างยิ่งยวด เพราะเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ถือว่าเป็นเครื่องมือในการจัดการที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในโลกนี้ และเป็นสมบัติเดียวที่จะติดตามตัวของมนุษย์ข้ามภพชาติได้ที่เราเรียกว่ากุศล ปัญญาเป็นนามธรรม ไม่มีตัวตนให้จับต้องได้ ใครๆ ก็ลักขโมยไปไม่ได้ จะโยกโอนมอบฉันทะให้แก่กันและกันก็ไม่ได้ มีแต่ใช้สอนให้ผู้อื่นได้รับรู้ต่ออย่างเช่นพระพุทธเจ้า ทรงตรัสรู้ปัญญานันยังแล้ว ก็ถ่ายทอดวิธีการหลักการแห่งปัญญาแก่พระสาวกมีโณนัตถุญะเป็นปฐม ต่อมาก็กระจายหลักการวิธี

การนั้นออกไปอย่างกว้างขวางจนถึงปัจจุบัน กล่าวคือปัญญาในตัวตนนั้นยกให้เป็นสมบัติแก่ใครไม่ได้ แต่สามารถถ่ายทอดปัญญานั้นแก่บุคคลอื่นได้ หรือเขียนบันทึกไว้เป็นคัมภีร์ตำรา หนังสือแสดงองค์ความรู้นั้นๆ เพื่อคนรุ่นหลังได้อ่านศึกษาปฏิบัติจนเกิดผลสำเร็จแก่ชีวิตเช่นคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นต้น หากมนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างขาดปัญญาจะทำให้พบกับปัญหาและความทุกข์มากมาย (เอื้อมอร ชลวร, 2553: 12:)

ในบทความเรื่องนี้มีเป้าหมายที่จะมุ่งเน้นที่ชี้ให้เห็นความสำคัญของปัญญาในพุทธศาสนาเถรวาท ที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสแก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ตลอดจนแก่บุคคลนอกพระศาสนามีพราหมณ์ เดียรถียเป็นต้น บางเวลา มีเทวดาชั้นต่างๆ ได้เข้ามาถามปัญหาบ้างขอฟังธรรมบ้าง ในมิติต่างเวลา ต่างโอกาส สถานที่ เพื่อให้ผู้ศึกษาบทความนี้ได้เห็นว่าพระพุทธเจ้าผู้ทรงก่อตั้งพระพุทธศาสนาขึ้นมาอย่างยากลำบากนั้น ทรงมุ่งเน้นถึงสิ่งที่สำคัญที่สุดของมวลมนุษยชาติไว้ อย่างมีหลักฐานให้เห็นอย่างประจักษ์ ผู้เขียนจะนำเสนอไว้เพียงส่วนหนึ่งในบทความนี้

ปัญญาประเสริฐกว่าทรัพย์ ดังปรากฏข้อความในกัลยาณมิตตาภิธรรมว่า “เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้โพชนงค์ที่ยังไม่เกิดขึ้น ก็เกิดขึ้น หรือเป็นเหตุให้โพชนงค์ที่เกิดขึ้นแล้ว ถึงความเจริญเต็มที่เหมือนโยนิโสมนสิการนี้ เมื่อมนสิการโดยแยบคาย โพชนงค์ที่ยังไม่เกิดขึ้น ก็เกิดขึ้นและที่เกิดขึ้นแล้วก็ถึงความเจริญเต็มที่” (สูตรตันตปิฎก, 2539: 75) โพชนงค์เป็นองค์ธรรมแห่งปัญญาการตรัสรู้ ทรงแสดงถึงมนสิการ การขบคิดพิจารณาอย่างแยบคายเป็นปัญญาเป็นกัลยาณมิตรต่อโพชนงค์องค์ธรรมแห่งการตรัสรู้ และในพระสูตรเดียวกันยังตรัสกับภิกษุทั้งหลายอีกว่า “ความเสื่อมญาติเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่ความเสื่อมปัญญาเลวร้ายกว่าความเสื่อมทั้งหลาย” (สูตรตันตปิฎก, 2539: 76) และ “**ความเจริญด้วยญาติเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่ความเจริญด้วยปัญญายอดเยี่ยมกว่าความเจริญทั้งหลาย**” พุทธดำรัสสอนนี้ทรงชี้ให้ภิกษุทั้งหลายได้เห็นว่า การไม่มีญาติพี่น้อง หรือมีญาติพี่น้องก็ไม่ใช่ว่าเรื่องที่จะต้องมาเสียใจ ดีใจ เพราะเป็นเรื่องภายนอก ไม่ใช่สมบัติอย่างแท้จริง บางทีสร้างทุกข์เสียด้วยซ้ำ ไม่ใช่สิ่งที่จะทำให้พ้นทุกข์ได้ แต่การมีปัญญาเป็นความเจริญยิ่งกว่า (สูตรตันตปิฎก, 2539: 77) “**ความเสื่อมโภคทรัพย์เป็นเรื่องเล็กน้อย แต่ความเสื่อมปัญญาเลวร้ายกว่าความเสื่อมทรัพย์ ความเจริญด้วยโภคทรัพย์เป็นเรื่องเล็กน้อย แต่ความเจริญด้วยปัญญายอดเยี่ยมกว่าความเจริญทั้งหลาย**” (สูตรตันตปิฎก, 2539: 79) ถึงการเสื่อมการมีโภคทรัพย์ก็เป็นเรื่องเล็กน้อย ไม่ใช่สมบัติอันแท้จริง ไม่ถึงเสียที่ 16 แห่งการมีโภคทรัพย์ภายในยิ่งกว่าอริยทรัพย์ 7 มีศรัทธาเป็นต้นมีปัญญาเป็นที่สุดมิได้ อัน

นำพาพ้นทุกข์ได้ “ความเสื่อมยศเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่ความเสื่อมปัญญาเลวร้ายกว่า ความเสื่อมทั้งหลาย ความเจริญด้วยยศเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่ความเจริญด้วยปัญญาอดเยี่ยมกว่า” (สุตตันตปิฎก, 2539: 80) ถึงเสื่อมยศ มียศในโลกธรรม 8 อันเป็นของประจำโลก ก็ไม่ใช่ความเจริญแท้ แต่ปัญญาคือยศประดับที่แท้ของชาวโลก จากนั้นทรงตรัสแนะนำหลักการในการเจริญปัญญาแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “เพราะเหตุนั้น เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า ‘เราทั้งหลายจักเจริญด้วยความเจริญทางปัญญา’” (สุตตันตปิฎก, 2539: 14)

บางที่พระพุทธองค์ก็ทรงตรัสเรื่อง “ปัญญา” โดยนำไปเปรียบเทียบกับแสงสว่างทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกนี้ทั้งหมด ที่ชาวโลกยอมรับกันว่ามีแสงสว่าง มีความโชติช่วง มีรัศมี มีความรุ่งเรืองที่สุด เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายได้เห็นได้เข้าใจว่าแท้ที่จริงแล้ว สิ่งที่ชาวโลกสมมติว่า สว่างไสวรุ่งเรืองที่สุดนั้น ไม่ใช่ของจริงแท้ ไม่ได้ทำให้พ้นทุกข์ทางใจไม่ เป็นเพียงแสงที่อำนวยความสะดวกเพียงทางกายภาพเท่านั้น มีอย่างน้อย 5 พระสูตรคือ **อาภาสูตรว่าด้วยแสงสว่าง** พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย แสงสว่าง 4 ประการ คือ แสงสว่างแห่งดวงจันทร์ 1 แสงสว่างแห่งดวงอาทิตย์ 1 แสงสว่างแห่งไฟ 1 และแสงสว่างแห่งปัญญา 1 บรรดาแสงสว่าง 4 ประการนั้น แสงสว่างแห่งปัญญาเป็นเลิศ (สุตตันตปิฎก, 2539: 209) **ปภาสูตรว่าด้วยรัศมี** “ภิกษุทั้งหลาย รัศมี 4 ประการคือ รัศมีแห่งดวงจันทร์ 1 รัศมีแห่งดวงอาทิตย์ 1 รัศมีแห่งไฟ 1 รัศมีแห่งปัญญา 1 บรรดารัศมี 4 ประการนั้น รัศมีแห่งปัญญาเป็นเลิศ (สุตตันตปิฎก, 2539: 209) **อาโลกสูตรว่าด้วยความสว่าง** “ภิกษุทั้งหลาย ความสว่าง 4 ประการ คือ ความสว่างแห่งดวงจันทร์ 1 ความสว่างแห่งดวงอาทิตย์ 1 ความสว่าง แห่งไฟ 1 ความสว่างแห่งปัญญา 1 บรรดาความสว่างทั้ง 4 ประการนั้น ความสว่างแห่งปัญญาเป็นเลิศ (สุตตันตปิฎก, 2539: 210) **โสภาสูตรว่าด้วยความสว่างไสว** “ภิกษุทั้งหลาย ความสว่างไสวแห่งดวงจันทร์ 1 ความสว่างไสวแห่งดวงอาทิตย์ 1 ความสว่างไสวแห่งไฟ 1 ความสว่างไสวแห่งปัญญา 1 บรรดาความสว่างไสวทั้ง 4 นั้น ความสว่างไสวแห่งปัญญาเป็นเลิศ (สุตตันตปิฎก, 2539: 210) **ปชโชตสูตรว่าด้วยความรุ่งเรือง** “ภิกษุทั้งหลาย ความรุ่งเรือง 4 ประการคือ ความรุ่งเรืองแห่งดวงจันทร์ 1 ความรุ่งเรืองแห่งดวงอาทิตย์ 1 ความรุ่งเรืองแห่งไฟ 1 ความรุ่งเรืองแห่งปัญญา 1 บรรดาความรุ่งเรืองทั้ง 4 นั้น ความรุ่งเรืองแห่งปัญญาเป็นเลิศ (สุตตันตปิฎก, 2539: 210)

“ปัญญาคือกำลัง” คือแก่นสารธรรม คือความเป็นใหญ่ ทรงแสดงไว้ในสารสูตร ทรงแสดงสารธรรม คือธรรมที่เป็นแก่นสารมี 4 ประการ **ปัญญาสารธรรม** คือธรรมที่เป็น

แก่นสารคือปัญญาเป็นข้อที่ 4 ในสารธรรมนัย 4 (สุตตันตปิฎก, 2539: 213) อินทริยสูตร ว่าด้วยอินทรี 4 ประการ ทรงแสดงปัญญินทรี อินทรีคือปัญญา (ความเป็นใหญ่ด้วยปัญญา) เป็นข้อที่ 4 (สุตตันตปิฎก, 2539: 214) สัทธาพลสูตรว่าด้วยสัทธาพละ กำลัง 4 ประการ ทรงแสดงปัญญาพละ กำลังคือปัญญาไว้เป็นข้อที่ 4 (สุตตันตปิฎก, 2539: 214) ปัญญาพลสูตรว่าด้วยปัญญาพละ กำลัง 4 ประการ ทรงจัดปัญญาพละ กำลังคือปัญญาไว้เป็นข้อที่ 1 ตามด้วยวิริยพละ อนุวัชชพละ สังคหพละ (สุตตันตปิฎก, 2539: 215)

“ปัญญาทำให้ถึงที่สุดแห่งโลก” ข้ามโลกนี้และโลกหน้า โรหิตัสสสูตร พระสูตรนี้พระพุทธองค์ทรงตรัสกับเทพบุตรชื่อว่าโรหิตัสสะ ที่วัดเชตวัน กรุงสาวัตถี เทพบุตรเข้ามาเฝ้าทูลถามว่า “พระองค์จะทรงสามารถเป็นผู้รู้ เห็น ถึงที่สุดแห่งโลก (โอกาสโลกคือโลกจักรวาล) ที่สัตว์ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติด้วยการไป” ทรงตรัสตอบว่า “เทพบุตร เราไม่กล่าวถึงที่สุดแห่งโลกที่สัตว์ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่อุบัติว่า ‘พึงรู้ พึงเห็น พึงถึงได้’ ด้วยการไป เราไม่กล่าวว่า การที่บุคคลยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลกจะทำให้ที่สุดแห่งทุกขได้ เราบัญญัติโลก (ทุกขสังข) ความเกิดโลก (สมุทัยสังข) ความดับโลก (นิโรธสังข) และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับโลก (มัคคสังข) ในร่างกายที่มีประมาณวาหนึ่ง มีสัญญา มีใจนี้เอง” (สุตตันตปิฎก, 2539: 74) จากนั้นทรงตรัสเป็นพระอรรถาธิบายเทพบุตรโรหิตัสสะว่า “ไม่ว่าในเวลาไหน ที่ที่สุดแห่งโลก ใครก็ถึงไม่ได้ด้วยการไปและเมื่อยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลก ย่อมไม่มีการเปลื้องตนจากทุกข เพราะเหตุนี้และ ผู้รู้แจ้งโลก มีปัญญาดี ถึงที่สุดแห่งโลก อยู่จบพรหมจรรย์ สงบระงับ รู้ที่สุดแห่งโลกย่อมไม่หวังทั้งโลกนี้และโลกหน้า” (สุตตันตปิฎก, 2539: 45) จะเห็นว่าพระสูตรนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงกำลังแห่งปัญญาที่ทำให้ถึงที่สุดแห่งโลกคือความดับทุกข หรือนิพพานได้ แม้แต่เทพบุตร เมื่อครั้งเคยเกิดเป็นฤๅษีมฤๅษี เหาะได้มีความเร็วปานยิ่งลูกธนูผ่านเงาตาลดาดขวาง เหาะไปโดยไม่กิน ไม่ดื่ม ไม่เคี้ยว ไม่ลิ้ม และถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะเป็นเวลา 100 ปี ก็ยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลกได้เลย แต่พระพุทธองค์ชี้ให้เห็นว่า ผู้รู้แจ้งโลก มีปัญญาดีเดินทางถึงที่สุดแห่งโลก ข้ามพ้นโลกนี้และโลกหน้าได้ด้วยกำลังปัญญา

“ปัญญาทำให้เห็นทิวภูมิที่ถูกต้อง” พันทุกขทั้งปวงได้ วิปัสสนาสูตร ทรงตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “สัญญาวิปาส จิตวิปาส ทิวภูมิวิปาส ทำให้บุคคลมีความวิปาสคือความคลาดเคลื่อนของการรับรู้ คือรับรู้สิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยงเป็นต้น เหล่าสัตว์ผู้ถูกมัจฉาทิวภูมิทำลาย มีจิตขัดส่าย ลำคณฺณผิต หมายรู้ในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง..สัตว์เหล่านั้นประสบกับความเกิดและความตายท่องเที่ยวไปสู่สังสารวัฏ ก็ในกาลใดพระพุทธเจ้า ผู้จุดประกายให้แสงสว่างเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ในกาลนั้นพระองค์ย่อมประกาศธรรม (อริยสัจ 4) นี้ ที่ให้สัตว์ถึงความ

ดับทุกข์ เหล่าสัตว์นั้นผู้มีปัญญา ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น กลับได้ความคิดเป็นของตนเอง ได้เห็นสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าไม่เที่ยง...ได้เห็นสิ่งที่ไม่งามว่าเป็นของไม่งาม ยึดถือสัมมาทิฐิ พ้นทุกข์ทั้งหมดได้ (สุตตันตปิฎก, 2539: 80) ปฐมอริยสัจธรรมทรงแสดงว่า “วิสาขามาตุคามประกอบด้วยธรรม 4 ประการ ชื่อว่า เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อช่วยชนะในโลกหน้า ปรารถนาโลกหน้าคือ ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยจาคะ และถึงพร้อมด้วยปัญญา คือมาตุคามในโลกนี้เป็นผู้มีปัญญา คือประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิดและความดับอันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ”(สุตตันตปิฎก, 2539: 326) สัทธาสูตตร ตรีสัจถึงความสำคัญของปัญญาว่า “เมื่อใดภิกษุมีศรัทธามีศีล...ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เขาถึงอยู่ในปัจจุบัน เมื่อนั้น เธอจึงชื่อว่าเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น” (สุตตันตปิฎก, 2539: 380) ปฐมสัมปทาพระสูตร ทรงแสดงความถึงพร้อมด้วยปัญญาว่า “กุลบุตรในโลกนี้เป็นผู้มีปัญญาคือ ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิดและความดับอันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ นี้เรียกว่าปัญญาสัมปทา” (สุตตันตปิฎก, 2539: 388) มุลกสูตร พระสูตรนี้พระพุทธองค์ทรงแจ้งแก่ภิกษุทั้งหลาย ในกรณีที่ถูกลามจากอัญญเดียรถีย์ปริพาชก ว่าธรรมทั้งปวงมีอะไรเป็นยิ่ง พึงตอบว่า “ธรรมทั้งปวงมีปัญญาเป็นยิ่ง” (สุตตันตปิฎก, 2539: 409) สัมโพธิสูตร ทรงสอนให้ภิกษุแก้ปัญหาของอัญญเดียรถีย์ที่ถามว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย อะไรเป็นเหตุแห่งการเจริญธรรมฝ่ายสัมโพธิ พึงตอบว่า “ภิกษุเป็นผู้มีปัญญา คือประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิดและความดับอันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ นี่เป็นเหตุประการที่ 5 แห่งการเจริญธรรมที่เป็นฝ่ายสัมโพธิ” (สุตตันตปิฎก, 2539: 427) สมโพธิสูตร เป็นคำสนทนาระหว่างพระสารีบุตร พระธรรมเสนาบติ กับพระสมิทธิว่า “ท่านสมิทธิ สังกัปวิตกเหล่านี้มีอะไรเป็นยิ่ง” ท่านสมิทธิตอบว่า “มีปัญญาเป็นยิ่งขอรับ” (สุตตันตปิฎก, 2539: 462)

“ปัญญาเป็นตัวชีวิต” ในสรวงศาตก กล่าวถึงลักษณะของคนมีปัญญา ความสำคัญของปัญญา มีการกระทำ มีความประพฤติและคบหากับคนเช่นไร จึงจะเรียกว่าได้ปัญญา เป็นคำถามของท้าวสักกะ กับ สรวงศาตบส โดยท้าวสักกะถามว่า “คนเช่นไรชื่อว่ามีปัญญา” ดาบสตอบว่า “บุคคลคิดปัญหาที่ลึกซึ้งได้ด้วยใจ ไม่ทำกรรมหยาบซึ่งหาประโยชน์เกื้อกูลมิได้ ไม่ตัดรอนประโยชน์ที่มาถึงตามกาลให้เสียไป บัณฑิตเรียกคนเช่นนี้ว่า ผู้มีปัญญา” ท้าวสักกะถามต่อไปอีกว่า “ศีล 1 สิริ 1 ธรรมของสัตบุรุษ (คนดี) 1 ปัญญา 1 บัณฑิตกล่าวขอโทษว่าประเสริฐกว่า” ดาบสตอบว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลายกล่าวว่า

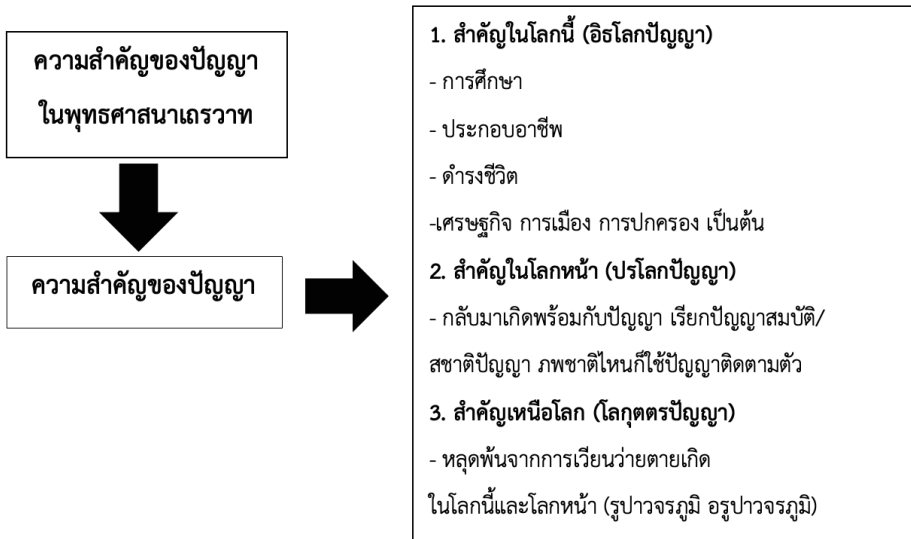
ปัญญาแลประเสริฐที่สุด ดุจดวงจันทร์ราชาแห่งนักษัตรประเสริฐกว่าดวงดาวทั้งหลาย ศิลิและธรรมของสัตบุรุษย่อมเป็นไปตามบุคคลผู้มีปัญญา” ท้าวสักกะถามต่อว่า “บุคคลในโลกนี้กระทำการใด กระกรรมอะไร ประพฤติกรรมอะไร คบหาคนอย่างไรจึงจะได้ปัญญา” ดาบสตอบว่า “บุคคลคบหาท่านผู้เจริญด้วยปัญญา มีความรู้ละเอียดลอบเป็นพหูสูตร ควรศึกษาเล่าเรียนสอบถาม ฟังคำสุภาสิตโดยเคารพ บุคคลกระทำการอย่างนี้ จึงจะชื่อว่า “ผู้มีปัญญา” (สุตตันตปิฎก, 2539: 607-609) ฐานสูตร พระพุทธเจ้าทรงตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่าด้วยฐานะ 4 ประการเป็นตัวชี้วัดคนในโลกนี้ ข้อที่ 4 ว่า “ปัญญาพึงรู้ได้ ด้วยการสนทนา และปัญญานั้นแลพึงรู้ได้โดยใช้เวลานาน ไม่ใช่ชนิดหนอย ผู้มนสิการจึงรู้ได้ ผู้ไม่มนสิการหารู้ได้ไม่ ผู้มีปัญญารู้ได้ ผู้มีปัญญาทรมหารู้ได้ไม่” (สุตตันตปิฎก, 2539: 192) การสนทนาที่บ่งบอก เป็นตัวชี้วัดถึงการมีปัญญาในตัวบุคคลที่ร่วมสนทนาด้วย ทรงมีพุทธาธิบายเพิ่มเติมว่า “ท่านผู้นี้ อ่างบที่มีความหมายลึกซึ้ง สงบ ประณีต สามัญชนคาดไม่ถึง ละเอียด บัณฑิตพึงรู้ได้ เวลากล่าวธรรมใด ก็สามารถที่จะบอก แสดง บัญญัติกำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายซึ่งเนื้อความแห่งธรรมนั้นทั้งโดยย่อหรือโดยพิสดาร ท่านผู้นี้มีปัญญา ไม่ใช่มีปัญญาทรม” (สุตตันตปิฎก, 2539: 192)

คำถามเทวดาเรื่องปัญญา ที่เหล่าเทวดาเข้าเฝ้าทูลถามในเวลารাত্রี มีปรากฏอยู่หลายพระสูตร เช่นวิตตสูตร เทวดาทูลถามว่า “อะไรหนอเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจอย่างประเสริฐของคนในโลกนี้ อะไรหนอที่บุคคลประพฤติแล้วนำความสุขมาให้ อะไรหนอเป็นรสดีกว่าบรรดาสทั้งหลาย คนมีชีวิตเป็นอยู่อย่างไร นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวว่ามีชีวิตประเสริฐ” (สุตตันตปิฎก, 2539: 80) มีพุทธดำรัสตอบว่า “ศรัทธาเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจอย่างประเสริฐของคนในโลกนี้ ธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้วนำความสุขมาให้ ความจริงเท่านั้นเป็นรสที่ดียิ่งกว่าสทั้งหลาย คนที่เป็นอยู่ด้วยปัญญา นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวว่ามีชีวิตประเสริฐ (สุตตันตปิฎก, 2539: 80) ภูฏิสสูตร เทวดาทูลถามว่า “บรรดาสิ่งที่อกขึ้นอะไรเล่าประเสริฐ บรรดาสิ่งที่ตกไปอะไรเล่าประเสริฐ บรรดาสัตว์ที่เดินได้ สัตว์ประเภทใดประเสริฐ บรรดาชนผู้พูด ใครประเสริฐ” (สุตตันตปิฎก, 2539: 81) พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “บรรดาสิ่งที่อกขึ้นความรู้ประเสริฐ บรรดาสิ่งที่ตกลงไปความรู้ประเสริฐ บรรดาสัตว์ที่เดินได้ พระสงฆ์เป็นผู้ประเสริฐ บรรดาชนผู้พูด พระพุทธเจ้าเป็นผู้ประเสริฐ (สุตตันตปิฎก, 2539: 81) และในอาฬวกสูตร พระพุทธเจ้าทรงตรัสแก่ปัญหาของอาฬวกยักษ์ที่ทูลถามปัญหาหลายข้อ ในบทความนี้จะนำเฉพาะเรื่องที่ถามเกี่ยวกับปัญหาดังนี้ “นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวชีวิตของผู้เป็นอยู่อย่างไรว่ประเสริฐสุด คนบริสุทธิ์ได้อย่างไร คน

ได้ปัญญาอย่างไรหนอ” ทรงแก้ปัญหานั้นว่า “นักปราชญ์กล่าวว่าชีวิตของผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญาว่าประเสริฐสุด คนบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา บุคคลเชื่อบรรณของพระอรหันต์เพื่อบรรลุนิพพาน ฟังอยู่ด้วยดียอมได้ปัญญา”(สุตตันตปิฎก, 2539: 296-299) อาฬวกยักษ์ถามประเด็นที่สำคัญยิ่งคือ การใช้ชีวิตของคนเราที่อยู่ในโลกนี้ไม่ว่าคนจน คนรวย มหาเศรษฐี มีชีวิตดำรงอยู่อย่างไรจึงจะชื่อว่า เป็นชีวิตที่ประเสริฐ คนถูกหวยรวยเป็นเศรษฐีข้ามคืนแต่ใช้ชีวิตไม่เป็น ไม่มีปัญญาทรัพย์เงินทองที่ได้ก็หมดอย่างรวดเร็วปรากฏว่าอยู่บ่อยๆ เศรษฐีกลายเป็นยาก ยากกลายเป็นเศรษฐีก็มีให้เห็นบ่อยๆ อยู่กับการดำรงชีวิตด้วยปัญญานั้นเอง ประเด็นต่อมาถามถึงความบริสุทธิ์ของคน เวลาคนเรามีความทุกข์จนคิดจนปัญญา หาทางออกไม่พบ เมื่อได้ปัญญายอมได้ความบริสุทธิ์จากทุกขนั้น และประเด็นที่สาม ถามถึงคนเราจะได้ปัญญาอย่างไร วิธีการเรียนรู้ที่จะได้ปัญญา เป็นคำตอบคือการฟัง (การเรียนรู้) ด้วยความตั้งใจ ด้วยความเคารพ ด้วยดีจะได้ปัญญามาประดับตนและไม่มีมิตรใดเสมอด้วยวิชาความรู้ ปัญญาจึงมีความสำคัญอย่างต่อบุคคลในโลกนี้และโลกหน้าที่จะต้องท่องเทียวอยู่ในสังสารวัฏนี้

องค์ความรู้จากการศึกษา

บทความเรื่อง “ความสำคัญของปัญญาในพุทธศาสนาเถรวาท” นี้ มุ่งเน้นเสนอถึงความสำคัญของปัญญาในพุทธศาสนา ที่พระพุทธรเจ้าได้ทรงแสดงไว้ ตรัสไว้ กับภิกษุอุบาลก อุบาลิกา เทวตา และบุคคลนอกพระศาสนา ผู้เขียนได้นำเสนอเนื้อหาตามลำดับตั้งแต่บทนำเพื่อชี้ให้เห็นถึงความสำคัญ ความจำเป็น อัตลักษณ์จุดเด่น ที่สำคัญของพุทธศาสนาเถรวาทคือปัญญา จากนั้นได้แสดงความหมายของคำว่า “ปัญญา” ด้วยการวิเคราะห์ คำ การเกิดขึ้นของปัญญาในพุทธศาสนา ไม่เหมือนศรัทธาที่อาจเกิดได้ง่ายๆ เพียงแค่เห็นบุคลิภาพก็เกิดศรัทธาเลื่อมใสได้ อย่างอุปติสสะมานพเห็นพระอัสสชิเถระก็เกิดศรัทธาขึ้นอย่างแรง แต่ปัญญาย่อมมีพัฒนาการของการเกิดขึ้นเป็นขั้นเป็นตอน ปัญญามีระดับขั้นที่ละเอียดอ่อนตั้งแต่ปัญญาที่เป็นของชาวโลกยังอยู่ในโลกยังเวียงวายตายเกิดจนถึงปัญญาที่เหนือโลก พ้นโลกไม่ต้องกลับมาสู่โลกนี้อีกและความสำคัญของปัญญา ผู้เขียนบทความเรื่องนี้มุ่งเน้นความสำคัญไปที่พระสูตรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องปัญญา สามารถเขียนเป็นรูปแบบเสนอได้ดังนี้

i

พ้นข้ามโลกนี้และโลกหน้า ปัญญาคือหลักธรรมคำสอนที่โดดเด่นที่สุดของพระพุทธเจ้า ปัญญาที่มีความสำคัญยิ่งต่อมวลมนุษยชาติ หากชีวิตขาดเสียซึ่งปัญญาวินยอย่อมขาดโอกาสไปเสียทุกด้าน ดุจชีวิตเกิดอยู่ในทะเลทรายแห้งแล้งกันดาร หาสิ่งใดเป็นที่ชุ่มชื้นใจมิได้โดยเนื้อแท้แล้วปัญญามีแต่คุณหากบุคคลผู้มียปัญญานั้นเป็นบัณฑิตชนประกอบด้วยศีล มีสัมมาทิฐิ ปัญญาที่มีความสำคัญต่อเหล่าสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ ด้านการศึกษาเล่าเรียน ประกอบอาชีพ ดำรงชีวิต การบริหารบ้านเมือง การปกครองบ้านเมือง จัดการเศรษฐกิจ มีความสำคัญต่อโลกหน้า ที่จะต้องกลับมาเกิดอีกไม่ว่าในภพภูมิใด ปัญญาที่เป็นกุศลย่อมเป็นตัวรักษาเหล่าสัตว์ทั้งหลายให้มีลักษณะโดดเด่นกว่า เหล่าสัตว์ที่ไม่มีปัญญา ปัญญาที่มีความสำคัญต่อเหล่าสัตว์ที่จะถึงที่สุดแห่งทุกขอยู่จบพรหมจรรย์

พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงสิ่งทั้งออกขึ้นไม่มีอะไรดีเท่าปัญญางอก คนที่อยู่ด้วยปัญญานักปราชญ์ชื่นชมยินดีว่ามีชีวิตประเสริฐแท้ เขาย่อมมีชีวิตบริสุทธิ์ด้วยปัญญา รู้จักเล่าเรียนสดับรับฟังด้วยดี เมื่อจะสนทนา พูดคุยก็ย่อมสนทนาพูดด้วยปัญญา ย่อมเป็นที่ปรารถนา ชื่นชอบของเหล่าชน เพราะมีคุณสมบัติเป็นผู้รู้ลึก อธิบายสิ่งที่ยากให้ง่าย ดุจหงายของคว่ำ เป็นดังประทีปในสถานที่อันอับแสง ดังคำของสรังคบัณฑิตได้กล่าวกับท้าวสักกะว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลายกล่าวว่า ปัญญาแลประเสริฐที่สุด ดุจดวงจันทร์ราชาแห่งนักษัตรประเสริฐกว่าดวงดาวทั้งหลาย ศีล สิริและธรรมของสัตว์บุรุษย่อมเป็นไปตามบุคคลผู้มีปัญญา”

บรรณานุกรม

- บุญมี แทนแก้ว. (2535). **ญาณวิทยา**. โรงพิมพ์ธนะการพิมพ์.
- ทองย้อย แสงสินชัย. (2557). **บาลีวันละคำ**. สำนักพิมพ์นามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎก**. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ปอ.ปยุตฺโต). (2549). **สภาวะองค์รวมแนวพุทธ.พุทธจักร**. (3) 12.
- _____. (2543). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์:ฉบับประมวลศัพท์**. (พิมพ์ครั้งที่ 4). โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2531). **พัฒนาตน**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). **พุทธธรรม:ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. (พิมพ์ครั้งที่ 11). โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพุทธโฆสเถร. (2546). **วิสุทธิมรรค**. (พิมพ์ครั้งที่ 4). ประยูรวงศ์ ปรินตั้ง
- พุทธทาสภิกขุ. (2534). **คู่มือมนุษย์:ฉบับสมบูรณ์**. สำนักพิมพ์ธรรมสภา.
- สมเด็จพระญาณสังวรฯ (เจริญ สุวฑฺฒโน ป.ธ.9). (2555). **คู่มือปัญญา**. โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สุรพล ไกรสรารุฒิ. (2552). **คู่มือปัญญามนพระพุทธศาสนา**. ธรรมสถานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอื้อมอร ชลวร. (2553). **การพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท**. สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎี. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.